

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНО-ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

THEORETICAL ASPECT OF THE FORMATION OF EMOTIONAL AND ETHICAL COMPETENCE OF FUTURE OF TEACHERS FINE ARTS

Стаття присвячена одній із найголовніших компетентностей, процес формування якої в майбутніх фахівців має стати архіважливим завданням вищої школи. Завдяки чому формування емоційно-етичної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва необхідно саме за рахунок його дефіциту в ситуації сьогодення.

У статті визначено сутність поняття «емоційно-етична компетентність», розкрито підходи в процесі її формування: контекстний, діяльнісний. Досліджено тенденцію розкладання поняття «емоційна компетентність» на дві групи: перша група складових, які представляють – навички володіння собою; друга група включає емпатію та комунікабельність – навички відносин.

Науково обґрунтовано значення емпатії, емпатійної культури, комунікабельності. Визначено етапи, за якими синергетичним результатом трьох головних складових освітнього процесу є: предметний, професійно-суб'єктивний, соціокультурний. Вплив на процес формування етичної компетентності здійснюють такі характеристики: складність, динаміка, багатфакторність, багатогранність. Доведено, що певними показниками грамотного формування емоційно-етичної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва виступає система, за принципами якої емоційно-етична компетентність повинна бути сформована в рамках освіти, яка має пов'язану структуру. Структура емоційно-етичної компетентності на стадії її майже повної сформованості містить дві форми прояву: статичну і динамічну. Структура статичної форми характеризує саме рівень сформованості моральних цінностей, а структура динамічної форми має прояви в умінні реагувати в різних психолого-педагогічних ситуаціях. Притому оптимальний шлях формування емоційно-етичної компетентності майбутніх учителів, знаходиться у процесі взаємодії статичної та динамічної форм.;

Методи спільної взаємодії науки та мистецтва у ролі педагогічних інструментів, дають змогу сильнішого ефекту в педагогічному впливі за рахунок синтезу. Майбутні вчителі образотворчого мистецтва, роблячи аналіз, шукаючи суть, пізнаючи чи роз'яснюючи твори мистецтва, набувають сенс, досвід, зміст художнього освоєння дійсності, що призводить до формування емоційно-етичного ставлення та усвідомлення дійсності.

Ключові слова: емоції, емпатійна культура, етична компетентність педагога, педагогічний процес, формування емо-

ційно-етичної компетентності, професійна етика, синтез мистецтва, художнє освоєння дійсності.

The article is devoted to one of the most important competencies, the process of formation of which in future professionals should become an archival task of higher education. Due to this, the formation of emotional and ethical competence of future teachers of fine arts is necessary precisely due to its deficit in the current situation.

The article defines the essence of the concept of "emotional - ethical competence", reveals the approaches in the process of its formation: contextual, activity. The tendency of decomposition of the concept of "emotional competence" into two groups is studied: the first group of components that represent – self-control skills; the second group includes empathy and sociability – relationship skills. The importance of empathy, empathic culture, sociability is scientifically substantiated. The stages according to which the synergetic result of the three main components of the educational process are: subject (subject, professional - subjective, socio-cultural); Influence on the process of formation of ethical competence is carried out by the following characteristics: (complexity, dynamics, multifactoriality, multifacetedness.

It is proved that certain indicators, with the presence of criteria for the competent formation of emotional and ethical competence of future teachers of fine arts is a system on the principles of which emotional and ethical competence should be formed in the framework of interpenetrating education. The structure of emotional and ethical competence at the stage of its almost complete formation contains two forms of manifestation: static and dynamic. Where the structure of the static form characterizes the level of formation of moral values, and the structure of the dynamic form has manifestations in the ability to respond in different psychological and pedagogical situations. Moreover, the optimal way to form emotional and ethical competence of future teachers is in the process of interaction of static and dynamic forms. Methods of joint interaction of science and arts in the role of pedagogical tools, allow a stronger effect in the pedagogical influence through synthesis. Future teachers of fine arts, making analysis, searching for the essence, knowing or explaining works of art, acquire meaning, experience, content of artistic development of reality, which leads to the formation of emotional and ethical attitude and awareness of reality.

Key words: emotions, empathic culture, ethics, ethical competence of the teacher, pedagogical process, formation of emotional and ethical competence, professional ethics, synthesis of art, artistic development of reality.

УДК 37.011.32+37.026+165.74
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/45.31>

Брянський Г.Є.,
аспірант кафедри педагогіки
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»

Бартенєва І.О.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри педагогіки
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»

Постанова проблеми в загальному вигляді.

На сучасному етапі розвитку системи освіти України просліджується тенденція, яка виявляє, що різні професійні сфери сформовані не в повному обсязі, а саме в майбутніх учителів. Найбільш ураженими

виявились компетентності, що мають зв'язок з такими поняттями як: етика, естетика, емоційні якості, емоції, емоційність, емпатія, комунікабельність.

Така ситуація в сучасному житті виявляється не тільки в системі освіти, а і в багатьох інших

сферах суспільства. Тому формування емоційно-етичної компетентності майбутніх учителів, за нашою думкою, є однією із найважливіших задач, які стоять перед сучасною вищою освітою. Саме процес формування емоційно-етичної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва, виступає як елемент їх професійної підготовки. Саме тому проблема якості етичної освіти досі немає чіткого вирішення не тільки для педагогічних працівників. У даний час, недостатньої уваги надається ролі професійної етики для підвищення престижу, зміни статусу тієї чи іншої спільноти, розвитку готовності до праці тощо. Досягнення цивілізованого стану суспільства немислимо без оволодіння етичними нормами. Серед ключових компетентностей, якими повинен володіти сучасний вчитель, етична має пріоритетне значення. Вона постає показником і одночасно результатом професійно-особистісної готовності вчителя до роботи, оскільки виконання будь-якого педагогічного завдання має моральний зміст.

Основною складовою професійності вчителя виступає етична компетентність, яка характеризує його духовність і моральність, внутрішню культуру, здатність ухвалювати адекватні моральні рішення та діяти відповідно до норм педагогічної етики.

Отже, одним із пріоритетних завдань освітнього процесу в сучасних умовах модернізації освіти в Україні є формування емоційно-етичної компетентності майбутнього вчителя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Етична компетентність педагога репрезентує головні регуляції його дій, що закріплюються в звичках, традиціях, принципах життя та професійній діяльності, психічних станах, діях, вчинках і якостях педагога. Саме до такого висновку дійшло наукове суспільство, визначивши основи та ключові характеристики етичної компетентності.

Н. Султанова трактує етичну компетентність як «спеціальну здібність особистості, яка має природні задатки в формі певних соціально-психологічних властивостей та набуває подальшого розвитку внаслідок набуття людиною життєвого досвіду та в процесі міжособистісної взаємодії», «вид компетентності, який включає сукупність комунікативних, перцептивних, інтерактивних знань та вмінь» [8, с. 158-159].

Аналіз наукових досліджень проблем педагогічної етики свідчить про те, що в багатьох працях етика розглядається як основа для розв'язання загально-педагогічних та методичних завдань. Вивчення результатів наукових досліджень українських і зарубіжних учених виявило різноманіття підходів до визначення поняття «педагогічна етика», її особливостей, предмета, функцій та завдань.

У працях Аристотеля: «Нікомахова етика», «Евдемова етика», «Велика етика», розкривається

суспільна природа моралі, її вплив на формування етики особистості. Відомі педагоги Б. Грінченко, М. Драгоманов, Т. Лубенець, К. Ушинський, П. Юркевич у своїх працях не тільки визначили риси ідеального педагога, а й досліджували внутрішні резерви розвитку такого вчителя.

Отже, відомі вчені, педагоги минулого визначили етичне ядро педагогічного ідеалу, який в сучасних умовах майже не змінився. Виявлення цього етичного ядра впливає на формування деонтологічних засад педагогічної професії.

Емоційна компетентність викладача та вчителя досить докладно розглядали І. Абакумова, Р. Бар-Он, Д. Бартош, А. Бечара, Н. Голіков, Дж. Мейер, О. Фоміних та інших. Представляє інтерес позиція Р. Бар-Она, який виокремив п'ять компонентів емоційної компетентності, а саме: внутрішньо-особистісний (самоповага, емоційна самосвідомість, впевненість у собі, незалежність і самореалізація); міжособистісний (емпатія, соціальна відповідальність і міжособистісні відносини); керування стресом (стійкість до стресу, керування імпульсами); адаптивність (зв'язок з реальністю, гнучкість і вміння вирішувати завдання); загальний настрій (оптимізм і щастя).

Згідно з професійним стандартом (2020 р.) «Вчитель закладу загальної середньої освіти» до переліку професійних компетентностей віднесено емоційно-етичну компетентність, а саме: здатність усвідомлювати особисті відчуття, почуття та емоції, потреби, керувати власними емоційними станами; здатність конструктивно та безпечно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу; здатність усвідомлювати та поцінювати взаємозалежність людей і систем у глобальному світі.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На даний момент загальний рівень розвитку суспільства показує певну тенденцію, щодо дефіциту особистостей з висококваліфікованим педагогічним рівнем, які мали б особистісний високий рівень сформованості емоційно-етичної компетентності. Надзвичайна важливість педагогів такого ґатунку найбільш поширена серед майбутніх вчителів образотворчого мистецтва. Специфіка діяльності майбутніх педагогів художнього профілю потребує емоційно-етично грамотної поведінки в педагогічному та творчому процесі. Саме від такого педагога процес навчання вимагає навички використання його вмінь не тільки в творчому або педагогічному процесі, а й в повсякденні. Сучасна система освіти має пріоритетні завдання з забезпечення підготовки нового покоління педагогів художнього профілю із високим рівнем сформованості емоційно-етичної компетентності, якій відповідає вимогам сьогодення.

Мета статті – визначити, науково обґрунтувати необхідність формування емоційно-етичної

компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Професійна підготовка повинна базуватись на розвитку творчих здібностей, якостей особистості. Процес формування емоційно-етичної компетентності може використовувати методи, що пов'язані не тільки з педагогікою, психологією, а й з засобами малюнку, живопису, скульптури, історії мистецтв. Але саме методика пов'язання засобів мистецтв та психолого-педагогічних засобів, виявляє глибинний сенс мистецтва у педагогічному процесі. Такі методи розкривають педагогічну ефективність інтеграцій, визначаючи їх поліфункціональність. У контексті взаємодії об'єднання мистецтв і педагогічних методів найважливу роль відіграє спосіб педагогічної взаємодії.

Поняття «підхід» у процесі формування емоційно-етичної компетентності розглядається в більш широкого сенсу ніж «метод» і «принцип». Метод – спосіб пізнання дійсності, її відтворення в мисленні. Спосіб, прийом або система прийомів для досягнення якої-небудь мети, для виконання певної операції [7, с. 49]. Виходячи із виявлених положень, був здійснений дефінітивний аналіз основних понять: етика, етична компетентність, емоції, емоційна компетентність. Згідно з Національним освітньо-науковим глосарієм, компетентність – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистісних якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність [7, с. 43].

Етика – філософська наука, що вивчає мораль, з'ясовує її місце в системі суспільних відносин, досліджує моральні категорії, за допомогою яких виражаються моральні принципи, норми, оцінки, правила поведінки тощо [8, с. 119]. Емоції – реакції людини і тварин на дію внутрішніх і зовнішніх подразників, які мають яскраво виражене суб'єктивне забарвлення і охоплюють усі види чутливості й переживань. Завдяки емоціям люди не лише відчують, сприймають, уявляють чи розуміють навколишню дійсність, а й переживають її. Сукупність емоцій та почуттів становить емоційну сферу людини. Розвиненість почуттів, здатність оптимально управляти своїми емоціями визначають емоційну культуру особистості [4, с. 116]. Розглянемо контекстний та ліяльнісний підходи щодо формування емоційно-етичної компетентності..

Контекстний підхід у системі навчання, згідно з А. Вербицьким, є трансформацією освітньої діяльності здобувачів освіти у професійну діяльність спеціалістів. Побудова освітнього процесу за таким способом ставить певні задачі, умови та методи. Діяльнісний підхід виявляється тим, що діяльність виступає головним

фактором у становленні людини. Тому розвиток і становлення якостей людини протікає у діяльності. Л. Виготський та О. Леонтьєв стверджують, що педагогічна діяльність повинна бути спрямована на залучення учнів до активної спрямованої діяльності [3, с. 436].

Досліджуючи тенденцію розкладання поняття «емоційна компетентність» на складові, можна виокремити навички володіння собою, емпатію, комунікабельність .

Емпатійна культура – сукупність знань, переконань, вмінь і навичок, які характеризують здатність однієї людини підтримувати почуття іншої, таким чином, щоб у процесі співпереживання дане почуття, залежно від його змісту, форми, часу, необхідності ставало глибшим, доцільнішим або нейтралізувалося [4, с. 116]. Комунікабельність – процес побудови тактики поведінки, як навички з урахуванням певної мети. Схиляння іншого до бажаного напрямку, результатом якого буде симбіотична вигода.

Формування етичної компетентності на даний момент має пріоритетне значення. Її функції являються показником і результатом одночасно. Етична компетентність має функцію відображення: духовності, моральності, внутрішньої культури.

Професійна компетентність – наявність у педагога знань, умінь, навичок, які практично та теоретично доводять ефективність педагогічної діяльності [11, с. 102]. Методологічний рівень формування етичної компетентності використовує принципи сучасних виховних людинознавчих і культурологічних технологій, а також технологічний аспект у процесі формування, який включає: знання, доцільне використання методів, засобів етичного виховання, зв'язок з сучасними методиками етичного виховання, тощо [5]. Етична компетентність взаємопов'язана з саморозвитком, джерелом якого є процес постійного навчання. Її формування відбувається за декількох етапів розвитку. Такі етапи являються синергетичним результатом трьох головних складових освітнього процесу: предметної, професійно - суб'єктивної, соціокультурної.

Етична компетентність, належить до класу надпредметних компетентностей. У структурі таких компетентностей є інтегрований характер і властивість поєднання до певного комплексу ставлень, умінь, знань. Педагогічна етика у різні часи розглядалась як регулятор у системі взаємодій, де присутня двобічна пара, а саме «вчитель – ученик». Також вона визначає певні моральні умови, що до самого характеру такої взаємодії. Ми, досліджуючи етапи формування етичної компетентності, визначаємо сучасну суспільну тенденцію, у якій актуальним стає поглиблення набутих етичних знань, умінь і навичок у етичних засадах педагогічної професії та правилах професійної поведінки [10, с. 16].

Педагогічний процес – цілісний процес, що органічно поєднує навчання, виховання та

розвиток вихованців. Компоненти педагогічного процесу: мета, завдання, зміст, методи, засоби й форми взаємодії педагогів і вихованців, результати [4, с. 253].

Етична компетентність повинна бути сформована у системі взаємопов'язаних елементів педагогічного процесу: когнітивного, особистісного операціонально-процесуального [2, с. 235]. Тобто згідно з такими сукупностями ознак етичної компетентності, на стадії її майже повної сформованості, її структура містить дві форми прояву: статичну і динамічну.

Структура статичної форми характеризує саме рівень сформованості моральних цінностей, які є базою принципів особистості, а також вони можуть віддзеркалювати наявний етичний рівень. Структура динамічної форми має прояви в умінні реагувати в різних психолого-педагогічних ситуаціях. Характер такого реагування виявляється без порушень норм педагогічної етики. При використанні даної форми створюються умови для педагогічної рефлексії. Але оптимальний шлях формування емоційно-етичної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва, знаходиться у процесі взаємодії статичної та динамічної форм, що може бути елементом у процесі професійної підготовки та квазіпрофесійної діяльності.

Відповідно до такого поетапного методу формування етичної компетентності є необхідним роз'яснити основні етапи: актуалізація - проходить усвідомлення майбутнім учителем потреби в формуванні етичної компетентності, актуалізація індивідуального потенціалу; технологічний – прискорення процесу розвитку комунікативно-етичних навичок, як елементу системи педагогічної діяльності; творчий – активний розвиток у структурі з етичною складовою; корекційний – характеризується складанням стійких ціннісних орієнтирів.

Висновки. Отже, розробка системи, що запускає процес формування емоційно-етичної компетентності завдяки спільній взаємодії науки та мистецтва у ролі педагогічних інструментів, дає змогу сильнішого ефекту в педагогічному впливі за рахунок синтезу. Але мистецтво має певні розбіги

з наукою, що потрібно роз'яснити у процесі педагогічної взаємодії. Мистецтво має тенденцію спрямованості на відтворення та створення художніх образів, певних об'єктів чи дій, що відокремлені або синтезовані з реальними. Майбутні вчителі образотворчого мистецтва, роблячи аналіз, шукаючи суть, пізнаючи чи роз'яснюючи твори мистецтва, набувають сенс, досвід, зміст художнього освоєння дійсності, що призводить до формування емоційно-етичного ставлення та усвідомлення дійсності. Відтак, є необхідність у пошуку та розробки нових методів формування емоційно-етичної компетентності майбутніх учителів, зокрема образотворчого мистецтва.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Базалук О. Кравченко О. Харченко Л. Педагогічна та професійна етика. Навчально-методичний посібник. Переяслав-Хмельницький, 2019.
2. Васянович Г. Педагогічна етика. Навчальний посібник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2011. 254 с.
3. Виготський, Л. Педагогічна психологія: Педагогіка-прес, 1996. 536 с.
4. Гончаренко С. Український Педагогічний словник. Київ, 1997. 374 с.
5. Журба К. Гаряча С. Формування етичної культури вчителів як необхідна умова сучасного виховання. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. № 22. Умань: РВЦ «Софія», 2007. 234 с.
6. Збірник наукових праць. *Педагогічні науки*. 2011. № 57. Том 1. С. 10-20.
7. Національний освітньо-науковий глосарій. Київ: «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 523 с.
8. Султанова. Н. Педагогічні аспекти формування етичної компетентності майбутнього педагога. *Педагогічний альманах*. 2010. № 6. 185 с.
9. Хоружа Л. Розвиток етичної компетентності майбутнього вчителя як багатофакторний процес. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2003. № 5. С. 16-22.
10. Хоружа Л. Етична компетентність учителя як основа реалізації гуманістичної парадигми освіти. *Шлях освіти*. 2003. № 3. С. 41-48.
11. Хоружа Л. Етичний розвиток педагога: навчальний посібник. Київ: «Академвидав», 2012. 208 с.